

Žodžių reikšmių mišinys Jokūbo Morkūno *Postilės* I ir III dalyse

Kęstutis Dambrauskas

Šiaulių universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų

ir menų fakultetas

Lietuvių kalbotyros, literatūros ir komunikacijos katedra

kes.dambrauskas@gmail.com

JOKŪBO MORKŪNO *Postilė* versta iš lenkų kalbos. Būtent dėl lenkų kalbos poveikio žodžiams neretai būdavo suteikiamos jiems nebūdingos reikšmės. Straipsnyje siekiama nustatyti, kokiomis būdingomis / nebūdingomis reikšmėmis Morkūno *Postilėje* vartoti vardažodžiai, veiksmažodžiai ir jų vediniai,rieveksmiai, taip pat priešdėliai, kaip jų reikšmės veikė pažodinis vertimas iš lenkų kalbos.

Nesudėtinga nustatyti žodžio reikšmės būdingumą / nebūdingumą, jei žodis apitinkama reikšme tekste pavartotas keletą kartų. Kur kas sunkiau, jei žodis Morkūno *Postilėje* pavartotas vos vieną ar du kartus. Tada atitinkamo žodžio reikšmė tikrinta *Lietuvių kalbos žodyne* ir reikšmės būdingumas / nebūdingumas nustatytas remiantis žodyno medžiaga.

Morkūno *Postilėje* nebūdinga reikšme įprastai vartojami veiksmažodžiai, rečiau – būdvardžiai irrieveksmiai. Kai kuriais atvejais lenkų kalbos žodžių junginiai į lietuvių kalbą buvo verčiami pažodžiui, o žodžiai – beveik paraidžiui, taip sukuriant vadinamąją kalkę (pvz., *pilnas – pelny*). Vienareikšmiškai teigti, kad daugumos žodžių reikšmės buvo kalkiavimo principu perimamos iš lenkų kalbos, negalima.

Rasta nemažai atvejų, kai su veiksmažodžiais vartojami priešdėliai žymi tai, kas jiems nebūdinga: priešdėlis *at-* žymi veiksmo kryptį tolyn, priešdėlis *pri-* – trumpai trunkantį veiksmą, pakenkimui, sugadinimui pažymėti vartojamas priešdėlis *už-*. Didžiausią

įtaką pažodinis sekimas originalu padarė priešdėlių *nu-* ir *pa-* vartosenai.

Minėtina, kad nebūdinga reikšmė žodžiai Morkūno *Postilėje* dažniausiai vartojami dėl svetimų kalbos poveikio.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Morkūnas, postilė, priešdėlis, reikšmė, vertimas, žodis.

0. Įvadinės pastabos. XVI a. LDK reformatų lietuviškuose leidiniuose leksikos vartojimą lėmė, o kartu – ribojo, tekstų žanras ir paskirtis – leidiniai yra religinio pobūdžio, tekstų leksika gana vienoda, jai trūksta įvairumo. Knygos verstos iš lenkų kalbos, todėl vertėjai buvo tiesiogiai priklausomi nuo originalo leksikos. Dėl bendrinės kalbos nebuvimo ir svetimų kalbų poveikio žodžiams neretai būdavo suteikiamos jiems nebūdingos reikšmės.

Jokūbo Morkūno *Postilės* kalbą daugiausia tyrinėjo Bronius Maskuliūnas ir šio straipsnio autorius. Maskuliūnas tyrė pašalio vietininkų vartoseną (Maskuliūnas 2006a), apžvelgė *Postilės* pasirodymo istoriją ir autorystę, aptarė kai kurias *Postilės* rašybos, fonetikos, morfologijos ir sintaksės ypatybes (Maskuliūnas 2006b), atskleidė refleksyvumo raišką *Postilės* perikopėse (Maskuliūnas 2005). Maskuliūnas ir Kristina Lauciūtė analizavo *Postilės* atematinis veiksmažodžius (Maskuliūnas, Lauciūtė 2006). Straipsnio autorius tyrė liepimo raišką (Dambrauskas 2016), taip pat ilgųjų ir trumpųjų naudininko formų vartojimą (Dambrauskas 2017) XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose. Maskuliūnas ir straipsnio autorius aptarė savybinių įvardžių formų vartoseną (Maskuliūnas, Dambrauskas 2014) Merkelio Petkevičiaus *Katekizme* ir Morkūno *Postilėje*.

Šiame straipsnyje siekiama nustatyti, kokiomis būdingomis / nebūdingomis reikšmėmis Morkūno *Postilėje* (toliau – MP) buvo vartoti vardažodžiai, veiksmažodžiai ir jų vediniai,rieveksmiai, taip pat priešdėliai, kaip jų reikšmės veikė pažodinis vertimas iš lenkų kalbos. Tiriamos *Postilės* I (toliau –

MP I) ir III dalys (toliau – MP III). Atliekant tyrimą, MP tekstas lyginamas su originalo – Mikalojaus Rėjaus *Postilės* (toliau – RP) – tekstu. Apibendrinama remiantis tik MP medžiaga, neatsižvelgiant, ar tam tikra jam būdinga / nebūdinga reikšmė žodis vartotas ir kituose to laikotarpio raštuose. Kai kurios žodžių reikšmės tikrintos *Lietuvių kalbos žodyne* (toliau – LKŽe), *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (toliau – DLKŽe), lietuvių–lenkų ir lenkų–lietuvių kalbų žodyne *Lietpol* (toliau – LPe).

Kalbant apie senųjų tekstų vertimus iš lenkų kalbos, vertėtų prisiminti terminą *vertinys*. Vertinys, arba kalkė, – tai iš kitos kalbos skolintos reikšmės, motyvacijos, o neretai ir struktūros žodis, žodžių junginys ar posakis (*Kalbotyros terminų žodynas* (toliau – KTŽ) 1990, 229). Kitaip tariant, tai žodis ar posakis, sudarytas pagal svetimos kalbos pavyzdį, dažnai išverstas pamorfemiui. Tokie verstiniai dariniai imituoja tą patį reiškiančių kitos kalbos vietų struktūrinę reikšmę. Terminas *vertinys* dažnai taikomas plačiau, jis apima ir tokius atvejus, kur jau sunku kalbėti apie tikslų komponentų vertimą ar kopijavimą (*Lietuvių kalbos enciklopedija* (toliau – LKE) 1999, 700). KTŽ (1990, 229) skiriami leksikos vertiniai, reikšmės, arba semantiniai, vertiniai, sintaksės vertiniai.

1. Būdvardžiai, vartojami jiems nebūdinga reikšme. Lietuviško žodžio reikšmė dažnai iškraipoma dėl pažodinio vertimo iš lenkų kalbos. Tais atvejais, kai žodis atitinkama reikšme tekste pavartotas keletą kartų, nėra sudėtinga nustatyti žodžio reikšmės būdingumą / nebūdingumą. MP būdvardis *pilnas*, kaip ir dabartinėje lietuvių kalboje, įprastai vartojamas reikšme ‘visiškai užimtas, pripildytas; nepraimitas’ (DLKŽe), pvz.:

- (1) o *pilna* rupinima to gáluna / o to Pono mufu MP III 58^v₂₁ / y *pilne* sfáránie tego mocarzá á tego Páná náβεgo RP III 112_{52–53};
- (2) kožná wieta ir *pilna* tárnų ir rediotiu io MP III 61^v₅₁ / *každe* miecyfe *peľne* ieft flug á spráwiec iego RP III 110₂₉.

Rasta atvejų, kai būdvardis *pilnas* vartojamas reikšmė ‘didelis’, pvz.,

- (3) turi pilną (t. y. *didelį*) *rupefti fávo* MP III 60^v₃₆ / *ták pilną piecža á stáránie fwoie* RP III 117₁₃,

ir reikšme ‘atidus, akylas, rūpestingas’, pvz.,

- (4) *lábay pilnáis* (t. y. *akylais*) *eft fárgáis* MP III 62₄₂ / *uftáwicžnemi á bárzo pilniemi fa ftrožmi* RP III 120₁₉.

Abiem atvejais lenkų kalbos tekste vartojamas būdvardis *pelny*, nors lenkų kalboje reikšme ‘didelis’ vartojami būdvardžiai *duży* ir *wielki*, o reikšme ‘atidus, rūpestingas’ – būdvardžiai *dbały*, *frasobliwy*, *opiekuńczy* etc. (LPe). Šiuo atveju, galbūt, galėtume kalbėti apie kalkiavimą, kai vertimo kalboje bandoma perteikti originalo kalbos leksiką tos pačios ar panašios darybos ar struktūros kalbiniais vienetais, t. y. sukuriami kalkė. Vis dėlto Reineris Arntzas, Heribertas Pichtas ir Feliksas Mayeris (2004, 154) teigia, kad šis būdas taikomas tik dariniams ir pastoviems žodžių junginiams.

Kalbant apie panašius vertimo iš lenkų kalbos atvejus, vertėtų prisiminti Johno Catfordo (1965, 35) teiginį: „Nėra jokio pagrindo teigti, kad originalo tekstas ir vertimo tekstas turi tą pačią reikšmę, arba kad vertime reikšmė yra perkeliama iš vienos kalbos į kitą. Reikšmė yra konkrečios kalbos savybė, pvz., angliškas tekstas turi angliškas reikšmes, o jam ekvivalentiškas rusiškas tekstas turi rusiškas reikšmes (lygiai kaip anglų kalba turi anglišką gramatiką ir fonetiką, o rusų kalba – rusišką gramatiką ir fonetiką).“ Vytenis Končius ir Aurimas Nausėda (2006) pabrėžia, kad šio principo nederėtų suabsoliutinti, nes dauguma realiųjų yra bendros, todėl ir kalbų semantinės sistemos turi daugiau bendrumų negu skirtumų. Tačiau net ir visiško sutapimo atveju išlieka galimybė, kad gali atsirasti skirtumų dėl įvairių pragmatinių ir kitokių faktorių, kurie savo ruožtu gali būti susiję su specifinėmis tos tautos realijomis ar vidinėmis kalbos ypatybėmis.

Vadinasi, vienareikšmiškai teigti, kad žodžių reikšmės taip pat buvo kalkiavimo būdu perimamos iš lenkų kalbos, negalima. Juolab, reikėtų atskirai tikrinti, kokia reikšmė vienas ar kitas žodis buvo vartotas XVI–XVII a. lenkų kalboje.

2. Prieveiksmai, vartojami jiems nebūdinga reikšme.

MP rasta atvejų, kai jiems nebūdinga reikšmė vartojami prieveiksmai. Prieveiksmis *žemiau* įprastai vartojamas, kai žymima tai, kas yra apačioje, arba nusakant žemesnę vietą, pvz.:

- (5) *toy cžionáy Ewángeliy io βwentoy žemiaus irábitus ir primi-netuš* MP III 22^V_{29–30} / *tu w tey Ewángeliey iego świetey nižey nápiřáne y wřpomienione* RP III 43_{40–41};
- (6) *iokig dábár ir top daug priežáftu / kurios bus žemiaus irábitos* MP I 39_{20–21} / *wbákož ieřcže ieft do tego wiele prřycžyn / ktore beda nižey na piřanie* RP I 82_{18–19}.

MP I dalyje prieveiksmis *žemiau* kartą pavartotas reikšme ‘anksčiau’, kuri jam nebūdinga, pvz.,

- (7) *tikráy tátáy išgirfi / ka Ponás truputi žemiaus* (t. y. anksčiau) *biloio* MP I 14^V₁₆ / *á pewnie to wřtybyř co Pan máto nižey powieđział* RP I 30_{27–28}.

Lenkų kalboje reikšmė ‘anksčiau’ vartojamas prieveiksmis *wcześnie* (LPe).

3. Veiksmažodžiai, vartojami jiems nebūdinga reikšme. Tirtame šaltinyje jiems nebūdinga reikšmė vartojami ir veiksmažodžiai. Kaip ir dabartinėje lietuvių kalboje, MP veiksmazodis *statyti* įprastai vartojamas reikšmė ‘daryti, kad stovėtų’ (DLKŽe), pvz.,

- (8) *kad átaio ing mieřta iau iř bálies židu iš tátitá ing mieřta řłowna ir didi* MP III 31_{48–49} / *iř przybedł do miářtá iuž 3 gráanic żydowřkich wyřtáwionego* RP III 60_{21–22}.

Šia reikšmė vartojamas ir pusedalyvis *statydamas*, pvz.,

- (9) *traukidamos ir tulais budais štátidamos koiás fawo* MP III 37_{31–32} / *krocžac á rozlicžnie štáwiáiac nogi fwoie* RP III 71_{28–29}.

Kai kuriuose kontekstuose veiksmažodis *statyti* vartojamas ir jam nebūdinga reikšmė ‘rastis’, pvz.,

- (10) *tos Pranáðiftos ir žádeimáy Pona iš wiena páfkuy kita štátitis* (t. y. *rastis*) *mušia* MP III 22_{19–20} / *te prorocwá á obietnice Pánfkie z iednego zá drugim štánović šie muša* RP III 42_{36–37}.

Lenkų kalboje reikšmė ‘rastis’ vartojami veiksmažodžiai *znajdować*, *znaleźć*.

Ištyrus šaltinius pastebėta, kad jiems nebūdingomis reikšmėmis vartojami priešdėliniai veiksmažodžių vediniai. Veiksmažodis *stovėti* MP, kaip ir dabartinėje lietuvių kalboje, įprastai vartojamas reikšmė ‘būti stačiam’, pvz.:

- (11) *štowi po ákimis futwerima ir žmogaus priimdámás krikštima nuog io* MP III 6_{23–24} / *štow przed stworzeniem á przed człowiekiem / przymuiac krzest od niego* RP III 11_{44–45};
- (12) *o prieg tu wiernu žukliu tawo wifad štowet* MP III 9^v₂₇ / *á przý tych wiernych rybitwiech twoich wštáwicznie štać* RP III 18_{49–50}.

Veiksmažodžio *stovėti* priešdėlinis vedinys *pristovėti* MP pavartotas jam nebūdinga reikšmė ‘priklausyti’, pvz.,

- (13) *Tawigi daugiašn prštowetu (= priklausytų) klauftis ápe ta šwenta Mefiošiu* MP I 13_{10–11} / *O wieczyžeby šie tobie pržyštalo pytác o tym šwietym Mefýášu* RP I 27_{16–17}.

Lenkų kalboje reikšmė ‘priklausyti’ vartojami veiksmažodžiai *należeć* arba *zależeć* su prielinksniais (LPe).

Kalbant apie kai kuriuos veiksmažodžius, gana sudėtinga nustatyti jų reikšmės (ne)būdingumą, nes MP I ir III dalyse šie veiksmažodžiai pavartoti vos vieną ar du kartus. Vienas iš LKŽe šaltinių yra senieji (XVI–XVII a.) lietuviški raštai. Atliekant

tyrimą, patikrinta, kokios atitinkamo veiksmožodžio reikšmės yra užfiksuotos LKŽe. Jei LKŽe atitinkamo žodžio reikšmė, kuria jis pavartotas MP, nerasta, laikoma, kad ši reikšmė jam nebūdinga. MP I ir III dalyse gana dažnai nebūdingas reikšmes įgyja veiksmožodžių vediniai su priešdėliais *pa-* ir *pri-*. Veiksmožodžio *pasamdyti* pirma reikšmė yra ‘paimti į darbą, sudaryti sandos sutartį’ (LKŽe), nors MP jis vartojamas reikšme ‘užsakyti’, kuri jam, remiantis LKŽe, nebūdinga, pvz.,

- (14) *Miþiás vž griekus fávo páfámdit* (t. y. užsakyti) MP III 58^v₈ / *ábo nie cžterzech mþy zá grzechy fwe náiać* RP III 112_{38–39}.

Veiksmožodis *padaboti* ‘pasaugoti’ (LKŽe) vartojamas reikšme ‘atrodyti’, pvz.,

- (15) *iog wis teip dárít ir redit muþiio kaip ghiemus páfidáboiá* (t. y. atrodo) MP III 14^v₁₇ / *iż wþytko ták cžynić á spráwowáć muþieli / iáko fie iedno im zdáło* RP III 28_{13–14}.

Veiksmožodis *priaugti* ‘augant prisitvirtinti prie ko nors’ (LKŽe) vartojamas reikšme ‘sulaukti’, pvz.,

- (16) *kad aþ iau fenas / ir mote máno iau teipag dienu fáwo priaugus* (t. y. sulaukus) MP III 27_{11–12} / *gdyżem ia iuż star / á żona moia iuż też podeþłá we dniach swoich* RP III 51_{45–46}.

Veiksmožodis *pristovėti* ‘ilgai stovėti’ (LKŽe) vartojamas reikšme ‘priklausyti’, pvz.,

- (17) *Tawigi daugiáśń priřtowelu* (t. y. priklausytų) *klaustis ápe ta þwenta Mefioþiu* MP I 13_{10–11} / *O wieceyżeby fie tobie przyřtało pytáć o tym świetym Mefyáþu* RP I 27_{16–17}.

Rasta ir daugiau atvejų. Veiksmožodis *užgulti* vartojamas reikšme ‘tekti’, pvz.,

- (18) *iog mani daugiáfn vžguli* (t. y. tenka) *wifad rupintis tofe sprowofe* MP III 13_{7–8} / *iż mnie wiecey należy záwżdy fie parác w tych spráwach* RP III 25_{5–6}.

Veiksmazodis *įstatyti* vartojamas reikšme ‘skelbti’, pvz.,

- (19) *kurime tas βwentás ir wiernas Pona prádeio įstatit* (t. y. *skelbti*) / *βwenta wárda Pona sawo* MP III 17_{27–28} / *w kotym tym swiety á wierny Pánſki poczał wyſtawiać swiete imie Pána fwego* RP III 33_{16–17}.

Veiksmazodis *atausti* vartojamas reikšme ‘nuraminti’, pvz.,

- (20) *Kožna átaußis* (t. y. *nuramins*) / *kožna áþβwies ána práftibe io* MP III 18₁₉ / *iž káždego ochłodzi* / *iž káždemu obiáśnione prof tote iego* RP III 35₃.

Veiksmazodis *įsидуoti* vartojamas reikšme ‘išvykti, išvažiuoti, išėiti’, pvz.,

- (21) *tuo kieliu iay kas neis páfkuy máne/ o ifiduos* (t. y. *išvyks*) *páfkuy kitus kielus ir iždumoymus fwietá to* MP III 24_{7–8} / *A ta droga iefliže kto nie poydžie zá mna / á vda fie zá inβemi drogámi á wymyſly ſwiátá tego* RP III 47_{9–11}.

Veiksmazodis *išleisti* vartojamas reikšme ‘paskirti’, pvz.,

- (22) *ir áþfiwaikfczioime βwentes ábá dienos ißlayftos* (t. y. *paskirtos*) *ant garbos tay Ponnay ir giedoghime* MP III 35_{13–14} / *y w obchodžie ſwiat álbo dni wyzwoionych ku čžćitey Pánnie* RP III 68_{17–18}.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pateikti veiksmazodžiai aptartomis reikšmėmis LKŽe taip pat nenurodomi.

4. Priešdėliai, vartojami jiems nebūdinga reikšme. Ištyrus priešdėlių vartoseną MP, pastebėta, kad dėl nenuosekliai, nebūdinga reikšme vartojamų priešdėlių pakinta veiksmazodžių reikšmė.

4.1. Priešdėlis *at-*, vartojamas jam nebūdinga reikšme.

Atlikus tyrimą, pastebėta, kad priešdėlis *at-* vartojamas priešdėlio *nu-* reikšme. Dabartinėje lietuvių kalboje priešdėlis *at-* reiškia ‘atgalinį veiksmą ir buvusios būklės pakartojimą’, pvz.:

atstatyti, atsodinti, ir nevartojamas, kai veiksmas nėra atgalinis ir kai atitinkama reikšmė nevartojamas nepriešdėlinis veiksmazo-dis (*Kalbos konsultacijų kompiuterinis bankas* (toliau – KKKBe)). MP, kaip ir dabartinėje lietuvių kalboje, priešdėlis *at-* dažniausiai žymi atskiriamąjį veiksmą, pvz.,

- (23) *Aniolas atftoiá nuog ios* MP III 1^V_{28–29} / *A zá tym Angiol odβedl od niey* RP III 3_{16–17},

arba priartėjimą prie ko nors, pvz.,

- (24) *Nes atais cžefay mielas Ezdrá* MP III 2^V₂₄ / *Iž prziyda cžáfy mili Ezdra* RP III 5₆.

Priešdėlis *at-* nebūdinga reikšmė vartojamas, kai rodoma veiksmo kryptis tolyn, pvz.:

- (25) *átwárit* (t. y. nuvarit) *Anyola βwenta nuog sawe* MP III 62₃₉ / *odpedžić Angiolá świetego od siebie* RP III 120₁₆;
- (26) *Jog átfigreβiu* (t. y. nusigręšiu) *nuog tawe vžupákáliu* MP III 16₃₃ / *iž obroce fie do čiebie tyłem* RP III 31₂₁.

Minėta ‘veiksmo krypties tolyn’ reikšmė MP įprastai vartojamas priešdėlis *nu-*, pvz.:

- (27) *nufiuifu táwi tokią giminę* MP III 2₃₈ / *zešle tobie táki narod* RP III 4₂₁;
- (28) *mus wifus teikis nuneβt káráliften fáwo* MP III 5₁₉ / *Cžego nas wβytkich rácž domiešćić Bože* RP III 9₄₈.

4.2. Priešdėlis *pri-*, vartojamas jam nebūdinga reikšmė.

Priešdėlis *pri-* neturi determinatyvinės reikšmės, kurią priešdėlis *pa-* suteikia veiksmazođiams, reiškiantiems girdėjimo ir regėjimo procesus (Galnaitytė 1958, 104). Determinatyvine reikšmė MP vartojamas priešdėlis *pa-*, pvz.,

- (29) *iau paklušefi bálfa Pona tawo* MP III 56^V₂₀ / *iuž pošluchaβ głoſn Pana twego* RP III 109₁.

Priešdėlis *pri-* šią nebūdingą (priešdėlio *pa-*) reikšmę įgyja dėl pažodinio vertimo iš lenkų kalbos, pvz.,

- (30) *prifiklaufikim* (t. y. *pasiklausykim*) *hiflorios o to śwento redimo* MP III 2^V₄₁ / *á pzyřtuchaymy fie hifloriey á tey świetey rofpráwie* RP III 5₂₃₋₂₄.

Trumpai trunkantis veiksmas MP žymimas priešdėliu *pa-*, pvz.,

- (31) *iog ghia teypag toliaus patraukie fawesp* MP III 39^V₁₋₂ / *iż iey reżdaley pociagnał do siebie* RP III 75₃₉.

Nors vietoj priešdėlio *pa-* nebūdinga 'trumpai trunkančio veiksmo' reikšmė vartojamas ir priešdėlis *pri-*, pvz.,

- (32) *kurio ghie prifiweyżdet ir prifidżiaukt* (t. y. *pasidžiaugti*) *niekad negáleio* MP I 25₂₋₃ / *ktorego fie oni nigdy nápátrzyć áni mu fie nárádowác mogli* RP I 52₃₋₄.

4.3. Priešdėlis *nu-*, vartojamas jam nebūdinga reikšme.

Kaip jau buvo minėta, determinatyvine reikšme su veiksmoždziais, reiškiančiais konkretų fizinį ar abstraktų veiksmą, MP vartojamas priešdėlis *pa-*. Pastebėta, kad dėl lenkų kalbos įtakos vietoj priešdėlio *pa-* nebūdinga determinatyvine reikšme MP vartojamas priešdėlis *nu-*, pvz.:

- (33) *nutwirtine* (t. y. *patvirtinę*) *ta ftipra wiera fawimp* MP III 2^V₄₀ / *A umnożywszy te mocna wiäre w fobie* RP III 5₂₃₋₂₄;
(34) *O teip tikráy tátáy kożnam nutwirtint* (t. y. *patvirtinti*) *gali ir iż Pranábiftos* MP III 3₄₀ / *A ták fie pewnie á iftotnie to káżdemu vtwardzić może* / *y ż prorocwá* RP III 6₃₂₋₃₃.

Galima konstatuoti, kad priešdėlių *nu-* ir *pa-* reikšmės sumišo dėl lenkų kalbos įtakos – pažodinio sekimo vertimu.

4.4. Priešdėlis *už-*, vartojamas jam nebūdinga reikšme.

MP kokį nors pakenkimą, sugadinimą neretai gali žymėti su veiksmoždziais vartojamas priešdėlis *iš-*, pvz.,

- (35) *ir iŝnáikiná tus wifus ſmárkus neprietus mufu* MP III 2^V_{17–18} / *á potlumil ty wŕytki frogie nieprzyciaióly náŕe* RP III 4_{53–54}.

Tačiau vietoj priešdėlio iš- kokiam nors pakenkimui, sugadinimui pažymėti vartojamas ir priešdėlis už-, pvz.,

- (36) *kurfáy prigreß nekuriás vžkruwintás* (t. y. iškruvintas) *ŕirdis tewa prieß funus* MP I 16_{28–29} / *ktory náwroci niektore zákrwáwione fercá oycowſkie przećiwko synom* RP I 34_{7–8}.

Priešdėlis už- taip pat vartojamas vietoj priešdėlio pa- su veiksmazodžiais, reiškiančiais konkretų fizinį ar abstraktų veiksmą, pvz.,

- (37) *cžionáy ghiey wel kita trudneſne / ir ſtebuklinga daikta vždawe* (t. y. padavė) MP III 3^V₄₂ / *A tu iey zásiė druga trudnieyŕa á niepodobnieyŕa gadke zádadł* RP III 7_{23–24}.

4.5. Priešdėlis pra-, vartojamas jam nebūdinga reikšme.

Priešdėlis pra- įprastai žymi 'veiksmą pro ko nors šalį, veiksmą, einantį per ką nors kiaurai ir pan.', tačiau priešdėlis pra- neturi dalinio veiksmo reikšmės, kai vartojamas vietoj priešdėlio ap-, pvz.,

- (38) *Hiftoriá gráži kaip Ponas prałankiá* (t. y. aplenkia) *kožna fu miełŕbirdifte ſáwá* MP III 13^V_{45–51} / *Hiftoria piekna / iáko Pan vprzėdza káždego z miłŕſierdziem ſwoim* RP III 26_(MG)¹.

5. Apibendrinimas. Dažniausiai nebūdinga reikšme MP vartojami veiksmazodžiai, rečiau – būdvardžiai ir prieveiksmai. Neretai žodžio reikšmė iškraipoma dėl pažodinio vertimo iš lenkų kalbos. Tyrimas parodė, kad nors kai kuriais atvejais vertime pateikiamas pažodinis ar net paraidinis vertimas, taip sukuriant vadinamąją kalkę (pvz., *pilnas* – *pelny*), pagrindo teigti, kad

¹ MP puslapio marginalijos.

daugumos žodžių reikšmės buvo kalkiavimo būdu perimamos iš lenkų kalbos, nėra.

Rasta nemažai atvejų, kai priešdėliai, vartojami su veiksmažodžiais, žymi tai, kas jiems nebūdinga: priešdėlis *at-* žymi veiksmo kryptį tolyn, priešdėlis *pri-* – trumpai trunkantį veiksmą, pakenkimui, sugadinimui pažymėti vartojamas priešdėlis *už-* ir t. t. Verta paminėti, kad priešdėlis *pri-* neturi determinatyvinės reikšmės. Šia reikšme MP vartojamas priešdėlis *pa-*. Dėl lenkų kalbos įtakos priešdėlis *nu-* jam nebūdinga determinatyvine reikšme vartojamas vietoj priešdėlio *pa-*.

Didžiausią įtaką pažodinis sekimas originalu padarė priešdėlių *nu-* ir *pa-* vartosenai. Minėtina, kad nebūdinga reikšme žodžiai MP dažniausiai vartojami dėl svetimos kalbos poveikio.

Šaltiniai

MP – [Jokūbas Morkūnas,] *Postilla Lietwyszka [...] Wilniwy [...] Metuofo Diewa 1600*; MP I – *Postilės I dalis*; MP III – *Postilės III dalis*.

RP – [Mikolaj Rej] *Postilla Polska, Wilnie 1594*.

Literatūra

Arntz Reiner, Picht Heribert, Mayer Felix 2004, *Einführung in die Terminologearbeit*, Hildesheim, Zürich, New York: Olms.

Catford John Cunnison 1965, *Linguistic Theory of Translation*, London: Oxford University Press.

Dambrauskas Kęstutis 2016, Liepimo raiška LDK reformatų lietuviškuose raštuose, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 23, 59–76.

Dambrauskas Kęstutis 2017, Ilgųjų ir trumpųjų naudininko formų vartojimo XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose santykis, *Lietuvių kalba* 11 [interaktyvus]. Prieiga internete: <<http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/236/>>.

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. Prieiga internete: <<http://lkiis.lki.lt/>>.

Galnaitytė Elzė 1958, Veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* dabartinėje lietuvių kalboje, *Kalbotyra* 1, 101–122.

KKKB – *Kalbos konsultacijų kompiuterinis bankas [interaktyvus]*. Prieiga internete: <http://www.lki.lt/LKI_LT/>.

Končius Vytenis, Nausėda Aurimas 2006, Semantinio neadekvatumo, kompensacijos būdai Jerome K. Jerome romano „Trise valtimi (ne-skaitant šuns)“ vertime į lietuvių kalbą, *Jaunųjų mokslininkų darbai* 1, 164–170.

KTŽ – Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys 1990, *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.

Lietuvių–lenkų ir lenkų–lietuvių kalbų žodynas [interaktyvus], <www.lietpol.eu/lt/>.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija* 1999, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]*. Prieiga internete: <<http://lkz.lt/>>.

Maskuliūnas Bronius 2006a, Dėl pašalio vietininkų Jokūbo Morkūno *Postilėje*, *Baltistica* 41(1), 51–56.

Maskuliūnas Bronius 2006b, Jokūbo Morkūno *Postilė* (1600) – senosios lietuvių raštijos paminklas, *Prace Bałtystyczne: język, literatura, kultura* 3, 59–64.

Maskuliūnas Bronius 2005, Refleksyvumo raiška Jokūbo Morkūno *Postilės* perikopėse, *Baltistica* 40(1), 21–29.

Maskuliūnas Bronius, Dambrauskas Kęstutis 2014, Savybinių įvardžių formos XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės reformatų lietuviškuose raštuose, *Martynui Mažvydui atminti: raštijos raida ir XXI a. iššūkiai*, 43–55.

Maskuliūnas Bronius, Lauciūtė Kristina 2006, Atematiniai veiksmažodžiai Jokūbo Morkūno *Postilėje* (1600), *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 99–111.

THE CONFUSION SURROUNDING THE MEANINGS OF WORDS IN THE 1ST AND 3RD PARTS OF JOKŪBAS MORKŪNAS'S *POSTILLA*

Summary

The *Postilla* of Jokūbas Morkūnas (hereinafter – the MP) has been translated from Polish. It is because of the impact of the Polish language words were often granted extraordinary meanings.

This article attempts to determine the typical or atypical values of the nouns, verbs and their derivatives, adverbs, as well as prefixes, used in the MP, as their values influenced the literal translation from Polish.

If appropriate word meaning was used several times in text, it was easy to identify word meaning in the text. The same is much harder to achieve if one takes a word from the MP that was used just once or twice. Then, the appropriate meaning of the word, audited in the LKŽ, and the inherency of its values are determined based on the dictionary material. In the MP, normally used verbs were of typical values, and less often used were adjectives and adverbs. In some cases, attempts are being made to convey the Polish vocabulary of the language in the linguistic units, creating a calque. However, it cannot be said that the majority of the word meanings were calques taken over from the Polish language.

We found a number of cases when the usage of verb prefixes denotes meanings originally not possessed by the words: the prefix *at-* indicates the direction away; the prefix *pri-* – a short or long operation; damage and the degree of damage is marked with the prefix *per-*. The greatest influence on the literal tracing of the original word was made with the prefixes *nu-* and *pa-*.

It is true that words with typical definitions were commonly used in the MP for foreign language exposure.